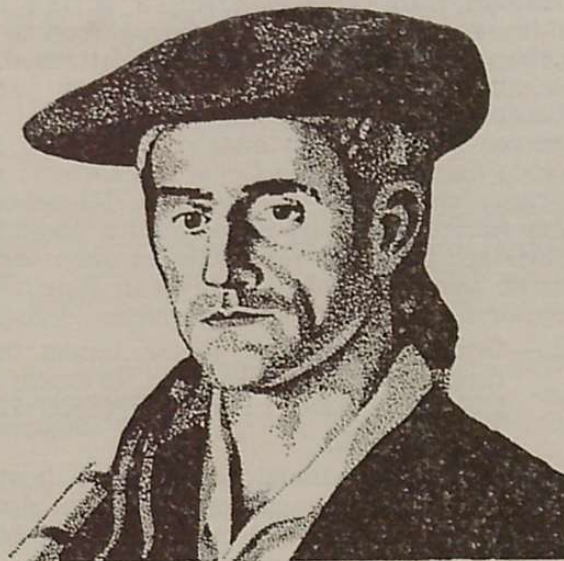

Joan Iñazio Iztueta eta Lezo

Gure literaturan asko eta asko dira euskal letren esparrua urratu dutenak, Etxeparengandik hasita gure gaurko idazleenganaino. Zoritzarrez gaiak beti berdinak edo berdintsuak izan dira, erlijiozko gaiak tokirik zabalena hartu dutelarik. XIX. mende hasierako zaldibiar idazlari hau guztiz originala dugu alde honetatik, bere lanak euskeraz egin diren lehenengo etnografikoen artean koka bait ditzakegu.

Joan Iñazio Iztueta 1768. urtean jaio zen, Gipuzkoako Zaldibia herrixkan, oso sendi apal batetan. Eskola gabekoa berez, gazte garaian dantzari iaioa izandakoa eta geroxeago dantza-taldeen antolatzailerik zuhur eta amorratua. Badirudi Donostiako kartzelako zuzendaria izan zela

urtealdi labur batez, eta bertan beste denboraldi motz batez espetxeraturik egon zela ere. Egia esan, oraindik ez dakigu zergatik. Hala ere, bere bizitzaren denborarik gehiena Zaldibin eraman zuen, baita bertan 1840. urtean hil ere. Bera da apaizez jositako mende hartako literaturan, apaiz ez den idazlerik bakarrenetakoa.

Bere idazlanak oso sonatuak izan dira, beraietan Gipuzkoa, Euskal Herri eta euskal ohitura eta bizimoduari buruzko oharpen eta albiste paregabeak ematen bait dizkigu. Bi dira Iztuetaren libururak: «GUIPUZCOACO DANTZA GOGOANGARRIEN CONDAIRA EDO HISTORIA» izenekoak dugu dudarik gabe euskal dantzei buruz ezagutzen dugun lehenengo euskarazko liburua. Eta bigarrena: «GUIPUZCOACO PROVINTZIAREN CONDAIRA EDO HISTORIA» izenekoan garai hartako testigantza bizia agertarazten digu, gure historiari buruz makina zehazkizun emanez.

Hala nola, Gipuzkoan garai hartan zegoen euskaldungoari buruz egiten duena. Berak dioenez, Gipuzkoan 1799. urtean, 120.000 biztanle zeuden, eta hauetatik 100.000 ziren euskaldun, gehien gehienak euskaldun hutsak gainera. Beste 10.000 inguru, etorkin edo mestizoak zirelarik.

Edo berak bizi izan zuen lehenengo karlistadari buruz kontatzen diguna. Ikus dezagun Zumalakarregiren gainean esaten diguna:

«Erabaqui naiean itzpidia garbi,
esanaz eta esaten aspertzen ez naiz ni;
Mundu guzti guztiac orain eta beti,
gogoan izango du Zumalacarregui.»

Garai hartan ere, zuhaitz botatze haundia zela eta, beste honako pasarte adierazgarri hau azaltzen digu:

«Zuaitzac aizcorari diola beldurra
sinistatu bear da, ez dala guezurra;
Baldin artzen ezpada demporaz ardura,
agur gure basoac, ta agur ezcurra!»

Gipuzkoako historiari buruzko liburu hontan ere, eta banan banan gainera, gipuzkoar herri guztiak ikuitzen ditu, beraiei buruzko era guztietako zehazkizunak emanez: biztanlegoa, zabalera, kokapena, errekurtsioak, mendiak, iturriak, ibaiak... Lezori buruz, honako hiru erreferentzia hauek egiten ditu:

1. — LEZOKO HERRIARI BURUZ

«Lezoko Erria ondartu izan dute anitz bertan jaiotaco seme arguidotarrac gu daco eguiguera-etan ez ezic, letra-etaco lambidean ere. Don Juan Martinez de Lezo, Eliza bereco Erretorea, izanic guizon valerosoa eta jaiot-erriaganontz amodiozco naitasun bero bici gartsuarequicoa, mila bosteun ta oqueigarren urtean, France-sac Ondarribi-alderontz azaldu ciradenean, Erri inguruco gendea sutumpadiarequin arturic, Olearsoco muñora ego, ta eraso izan cion etsaiari portizqui, baita atzeratu ere calte andiac cituela.

Don Domingo de Lezo, Cuzcon Obispo cegoela ill zan milla bosteun berrogei ta amabigarren urtean. Don Lope Isasti, Beneficiadu Eliza berecoac izcribatu izan ceban Provincia Guipuzcoaren condaira, milla seieun ogei ta bostgarren urtean, eta arkitzen da oraindic moldizquidatu bague, ceña amar onza urre pagaturic

eraman izan ceban Madrillera bertan bici izatez cegoen Euscaldun ernai batec milla zortzieun ogeuita amairugarren urtean. Don Francisco de Gainzac izcribatu ceban Irun-aranzunena, ceñari deitzen dion bere Erria, jaioa dalaric Lezon, milla seieun berrogei ta emezortzigarren urteco azaroco illaren zazpigarren egunean; beraren eguitadea moldizquidatu zan Iruñean milla zazpieun ogei ta emezortzigarren urtean. Erru andico Juanot de Villaviciosa nagusiena izandu zan Provinciaco Escuadra baten General icendatua milla bosteun laurogei ta bigarren urtean Francesen contra irteteco. San Miguel-co Ugartearen urtean eguin zuten batalla, eta Juanot garaillari ill zan ondra andian bi bala alcabuz-ecoquin. Erregue Jaunac saristatu ceban beraren valorea onen seme Don Miguel-engan, ceña iritsi zan Almirante izatera. Orobat izan ciran Juanot chiquia ta Juanecho, guztiac lenengoaren ondorengoac, beste gueiagorequin itsasguizon ernai azcar gudari gogorrac.»

2.—Ondoren gipuzkoar ibaiak banan banan eta Bizkaia aldetik hasita, agertzen dizkigu: Deba, Urola, Oria, Urumea, Oiartzun edo Lezo eta bukatzeko Bidasoa. OIARZUN EDO LEZO IZENEKO IBAIARI BURUZ HONAKO HAU ESATEN DIGULARIK:

«Bostgarren Ibaia. Guipuzcoaco bostgarren ibaiari deitzen zaio Oyarzun, icen onetaco Erriaren mendietan jaiotzen diran itur uretatic eguiñerutzen dalaco Guipuzcoaren mugapean. Mendi oetatic jachitzen da bere Errira, eta onen ordea celai luceac ondo ureztaturic bera escuirontz lagatzen debala, igarotzen da Errenteriarra, ceñetara iritsi ezqueroztic ugarotu ditequean errazquiró; Erri au ezquerrerontz, eta Lezo escuitara utziric aurqueztetzen da Pasaya bien erdian; non eguiñerutzen deban itsas-arte bat, bai ta edocein ontzidi-entzaco suple dan portu segurua ere; eta escuitara lagaric San Juan-go, eta ezquerrerontz San Pedro-coa, memperatzen zaio itsaso andiari emequiró pozquita bete betean. Portu aomen andico oni orain Pasayacoa esaten zaion bezala, anciñaeran, alic eta XV-garren eunquida iritsi arteañoco guztian, deitu oicitzaion Oyarzungoa. Batzuc ifini diote ibai oni icen berria LEZO, eta anciñaco izcribuetan arquitzen da esaten zaiola LEZO baino gueiagotan OYARZUN. Eguiazqui bacuscu bada argui eta garbi, ibai au sortzen dala Oyarzungo mugapean munduaren asieratic; baita ere, bertaco erribera luceac ongarrituaz Errenteriac erribera igaroric Lezora jachitzen dala ausarqui, eta alere ¿ez da gauza arrigarria ibai oni ez opa izatea icen egoqui gozo ain bere berequia? Beste gauza gueiago ere Oyarzungo Erriac anciñaeran beretzat ezagutzen citubanac, icusten dira orain escualdatuac bidez edo bide bague; eguin izan diranac onelacoen jabe, berenac dituztelaco ustean oi daude; bañan mendi ta ibaiac beti ezagungo dirade.»

3.—Beste atal batetan, gipuzkoar iturrien ganean mintzatzerakoan, HONAKO HAU KONTATZEN DIGU LEZOKO ITURRIEI BURUZ:

«Lezoco mugapean jaiotzen dira iturri guezagozo anitz, ur garbia iori ematen dutenac; oetatic iru oberenetacoac arquitzen dira Erriaren inguruan guertu chit, deitzen zaiotenac, Lacosta, Puntal, eta Olazar; berac ematen dituzten uraquin eguiñerutzen dira ordu erdico bidastian bost erreca, deitzen zaiotenac Zaroizar, Gainza, Huronecoa, Bincuda, eta Molinos; ceintzuc batutzen diran Lezoco ibaira. Ibai oni esan oicitzaion anciñaeran Oyarzungoa, Ayamendiaren erroetan jaiotzen dalaco.»

Lezok badu bere historia, berezkoa, berezia eta bitxia. Agian oraindik eta neurri haundi batetan aztertzeaz dagoena. Baditugu gure historiari buruz idatzitako zenbait liburu, Leandro Silvanek 1975.ean eta «LEZO» izenburupean argitaratutakoa; eta Karlos Etxezurieta lezoar semeak 1984.ean eta «LEZO HERRIAREN IKUSPEGI SOZIO-EKONOMIKO-HISTORIKOA» izenarekin idatzi zuena, baina bi hauek kenduta, ezer gutxi daukagu gure herriaren historiaren ganean. Horregatik oso eskertzekoa dira, Iztuetak XIX. mendean gure herriari buruz idatzi zituen aipamen hauek.

Bi liburu hauez gain, Iztuetak badu bertso sail eta polit bat, bere maiteñoa zen «KONTXESIRI» idatzitakoak, gure amodiozko bertso onenetakoen artean ditugularik. Baina Kontxesiz gain, Iztuetak bazuen ere bestelako maitasuna, Euskal Herri osoa orokorrean, eta maila apalago batetan, Gipuzkoa, bere herrialde maittea. Nolabait amaitzeko beharra dagoela eta, ikus ditzagun Gipuzkoari luzatu zizkion honako bertso adierazgarri bezain sentikor hauek:

«Guipuzcoac baditu semeac ugari,
jaguin izan dutenac equiten lanari;
eracutsiaz garbi mundu guztiari,
cer nai gaitan dirala buru ta guiari.»

KARLOX BARRENTSORO